

UDK 631.52:635.64

**POMIDOR SHTAMBSIMON NAV VA TIZMALARNING MUHIM
XO‘JALIK BELGILARINING IRSIYLANISHI*** **Dusiyev Baxrom Rajabovich*** **Nadjiyev Jo‘raxon Narsaydovich**

*Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti tayach doktoranti

*Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti q.x.f.d.

E-mail:dusiyevbaxrom@gmail.com (+998)94204-09-01E-mail:nadjiyev58@mail.ru (+998) 91-577-81-61

Rezyume. Rossiya federatsiyasi seleksiyasiga mansub 10 ta va Sabzavot, poliz ekinlari va kartoshkachilik ilmiy-tadqiqot instituti (SPE va KITI) Surxondaryo ilmiy-tajriba stansiyasi seleksiyasiga mansub 20 ta.Shtabsimon nav va tizmaning Pomidorning nav va liniyalarning xo‘jalik va morfobiologik tavsifi, umumiy hosildorlik, ertagi hosildorlik,tovarbopligi, qiyosiy nav Surxon-142 naviga nisbatan o‘rganildi.

Аннотация. 10 сортов селекции Российской Федерации и 20 сортов селекции Сурхандарьинской научно-опытной станции Научно-исследовательского института овощеводства, полевых культур и картофеля (НПП и КИТИ). Урожайность, продуктивность и сравнительный сорт. сорта Сурхан-142.

Abstract. 10 varieties belonging to the selection of the Russian Federation and 20 varieties belonging to the selection of the Surkhandarya Scientific-Experimental Station of the Scientific Research Institute of Vegetables, Field Crops and Potatoes (SPE and KITI). The yield, productivity, and comparative variety of the variety Surkhan-142 were studied.

Kalit so‘zlar. Tovarbob hosil, determinant, o‘simlik bo‘yi, meva vazni, indeksi, umumiy hosildorlik, shtamb, yumaloq, nav, tizma, namuna, liniya

Ключевые слова. Выход продукта, определитель, высота растения, масса плода, индекс, общий урожай, марка, округлость, сорт, гряда, образец, линия

Keywords. Product yield, determinant, plant height, fruit weight, index, total yield, stamp, round, variety, ridge, sample, line

Kirish. O‘zbekistonda sabzavot ekinlari ichida pomidor eng ko‘p ekiladi. Pomidor mevalarining keng miqyosda ishlatilishi ularning yuqori oziqalik qiymati bilan belgilanadi. Pomidor mevalari tarkibida 1,6-6,4% shakar, limon va olma kislotalari, S vitamini (14-64 mg/%), B1, B2, P, P1, K vitaminlari, oqsil, karotin, temir, kaliy va fosfor tuzlari mavjud.Mevalar yangiligicha hamda qayta ishlangan holda iste‘mol qilinadi.Ulardan turli sharbatlar, tomat qaylasi, pyure, souslar, marinadlar va ko‘plab mahsulotlar tayyorlanadi.Pomidor mevalari yuqori parhezboqlik

va shifobaxshlik xususiyatlariga ham ega. Pomidor mevalarini kundalik rasionda iste'mol qilish inson organizmiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonda pomidor ekini jami sabzavotlar etishtiriladigan maydonlarning 40%dan ortig'ini egallaydi. Mamlakatimizning qulay tuproq iqlim sharoitlari va sug'orish imkoniyatlari ushbu ekinni keng etishtirish imkonini beradi. Mamlakatimiz yangi uzilgan pomidor mevalarini va katta hajmdagi qayta ishlangan tomat mahsulotlarini chet elga eksport qiladi..

Shtambsimon pomidor navlarining o'ziga xos xususiyatlari. Shtambsimon navlar odatda kuchli barglangan bo'ladi. Ular katta va o'rtacha kattalikda bo'lib bandi juda qisqa, rangi to'q yashil, usti juda g'adir budur. Mevalari har xil rangli va shakli turli tuman. Shtambsimon navlar ko'chati dalada ko'chirib o'tqazilganda tez tutib ketadi, o'simlikda turgor holatini uzoq vaqt ushlab turish imkonini beradi va suv, nam kam bo'lgan sharoitda ham ko'chatlarni tutib ketishini ta'minlaydi. Shtambsimon o'simliklar bargi kattaligi, kuchli g'adir-budurligi va o'simlikda joylashishi qalin bo'lganligi sababli tashqi muhitning noqulay shart-sharoitlariga chidamli, quyosh nurlaridan kam zararlanadi va mevalarini oftob urmaydi va ular tovarbopligini yaxshi saqlaydi. , [1]

Tadqiqotning ob'ekti sifatida Rossiya federatsiyasi seleksiyasiga mansub 10 ta va Sabzavot, poliz ekinlari va kartoshkachilik ilmiy-tadqiqot instituti (SPE va KITI) Surxondaryo ilmiy-tajriba stansiyasi seleksiyasiga mansub 20 ta. Shundan kelib chiqib Surxon 142, Do'stlik 5, Taramata-1, Otradniy, Chelnok, Utenok, SP 22/15, SP 36/17, Taramata SPN 68-1/14, Taramata 348, Taramata 237, Taramata 242, Sug'diyona, N 5ua Sug'diyona, MJ-L-31, TTSP 43-1/17, L-31, MJ-31, SP 32-2/16, SP 105Marjona, Marjona15, Argo, Revansh, Fonarik, Alpateva 905^a pomidorning shtambsimon nav va liniyalari xizmat qildi

Tadqiqot uslublari.

Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Агропромиздат, [2]

Методические указания по изучению и поддержанию мировой коллекции овощных пасленовых культур томаты, перцы, баклажаны uslub va uslubiy ko'rsatmari asosida olib borildi. [3]

Tajriba qaytariqsiz. Hisob bo'lmachasi maydoni 4.2 m². Bo'lmacha 2 qatorli. Bo'lmachada o'simliklar soni 20 ta. Ekish sxemasi 140:2 x30sm O'simliklarning amal davrida quyidagi fenologik kuzatuvlar olib borildi: Mevalar yoppasiga pishganda o'simliklar quyidagi belgilari bo'yicha tavsiflandi: asosiy poya uzunligi, sm; o'simlik tipi, barglanganligi (kuchsiz, o'rtacha, kuchli), o'simlik balandligi: pakana (30 sm gacha), past bo'yli (31-50 sm), o'rta bo'yli (50-90 sm), baland bo'yli (91-150 sm), juda baland bo'yli (150 dan yuqori), mevaning shakli, indeksi (H/D)=i, mevaning vazni, g, mevaning rangi, hosildorlik va uning sifati.O'rganilgan shtambsimon nav namunalarning asosiy rivojlanish fazalari bo'yicha tavsifi yuqorida keltirilgan. Alohida rivojlanish fazalari va butun vegetatsiya davrining davomiyligi haqidagi ma'lumotlar ertapishar nav va duragaylar seleksiyasida juda muhim hisoblanadi. 1-jadval

Pomidorning nav va liniyalarning xo‘jalik va morfobiologik tavsifi, 2024 yil.

T/r	Nav va liniyalar	Amal davri kun	O‘simlik		Meva	
			tipi	bo‘yi	shakli	rangi
1	Surxon 142 st.	117	shtamb	85	yassi-yumaloq	to‘qqizil
2	Do‘stlik	109	shtamb	52	yumaloq	qizil
3	Taramata-1	117	shtamb	83	yassi-yumaloq	qizil
4	Otradniy	100	shtamb	45	yumaloq	qizil
5	Chelnok	106	shtamb	40	uzunchoq	qizil
6	Utenok	115	shtamb	85	yumaloq	qizil
7	SP-22/15	116	shtamb	41	yumaloq	qizil
8	SP-36/17	114	shtamb	42	yumaloq	qizil
9	Taramata SPN 68-1/14	117	shtamb	90	yassi-yumaloq	to‘qqizil
10	Taramata 348	117	shtamb	87	yassi-yumaloq	to‘qqizil
11	Taramata 237	119	shtamb	85	yassi-yumaloq	to‘qqizil
12	Taramata 242	120	shtamb	95	yassi-yumaloq	to‘qqizil
13	Sug‘diyona	119	shtamb	55	yumaloq	qizil
14	Sug‘diyona N5	118	shtamb	52	yumaloq	qizil
15	MJ-31	117	shtamb	45	yumaloq	qizil
16	SP 43-1/17	119	shtamb	41	yumaloq	qizil
17	L-31	116	shtamb	42	yumaloq	qizil
18	N5 MJ-31	118	shtamb	38	yumaloq	qizil
19	SP 32-2/16	118	shtamb	36	yumaloq	qizil
20	SP105 Marjona	120	shtamb	37	yumaloq	qizil
21	Marjona	121	shtamb	38	yumaloq	qizil
22	Argo	105	shtamb	76	yumaloq	qizil
23	Perst	104	shtamb	43	yumaloq	qizil
24	Revansh	104	shtamb	56	yumaloq	qizil
25	Severyanka	110	shtamb	42	yumaloq	qizil
26	Volgogradskiy 5/95	113	shtamb	82	yumaloq	qizil
27	Sevara	110	shtamb	45	yumaloq	pushti
28	Alpateva 905 ^a	110	shtamb	45	yumaloq	qizil
29	Fonarik	115	shtamb	85	yumaloq	qizil
30	Baxodir	119	shtamb	85	yumaloq	pushti

Bu esa o'z navbatida ushbu davrlar qisqa bo'lgan navlarni chatishtirib juda ertapishar shakllarni olish imkonini beradi. Shundan kelib chiqib 2024 yil pomidor o'simliklarning amal davrining qisqaligi (100-104) bilan Chelnok, Otradniy, Perst, Revanch navlari ajralib chiqdi. Bu navlar standart navga nisbatan ertapishar navlar guruhiga kiradi.

a) Yarim determinant va determinant Surxon 142, Do'stlik, Utenok, Marjona, Taramata, Sug'diyona, L-31 Sug'diyona N5, MJ-31, SP 43-1/17, L-31, N5 MJ-31, SP 32-2/16, SP105 Marjona, Marjona Perst Severyanka Sevara Alpateva 905^a navlarida amal davrining uzunligi 105-121 kunni tashkil etdi Bu navlar o'rta va kechpishar navlar guruhiga kiradi. [5]

Boshlang'ich materialda o'simlik bo'yi meva vazni, shakli, rangi o'simlik gabistusi, barglanishi kabi belgilar tavsifi ham katta ahamiyatga ega.

b) determinant navlar 4-6 to'pgul hosil qilgandan keyin asosiy poya o'sishdan to'xtab, yon shoxlarining o'sishi bilan xarakterlanadi. Bularga Do'stlik, Otradniy, Chelnok, SP-22/15, SP-36/17, Sug'diyona, Sug'diyona N5, MJ-31, SP 43-1/17, L-31, N5 MJ-31, SP 32-2/16, SP105 Marjona, Marjona Perst Revansh Severyanka Sevara Alpateva 905^a kabi o'simlik bo'yi 36 sm dan 52 sm gacha bo'lgan navlar kiradi;

v) yarim determinant navlarga determinantlik, ya'ni poya o'sishi chegaralanishining kuchsiz namoyon bo'lishi xarakterlidir. Ushbu guruhga Surxon 142, Taramata, Taramata SPN 68-1/14, Taramata 348, Taramata 237, Utenok Taramata 242 Volgogradskiy 5/95, Fonarik, Baxodir kabi o'simlik bo'yi 75-95 sm bo'lgan navlar mansubdir.

Shunday qilib, bizda o'simlik bo'yining uzunligi turlicha bo'lgan nav namunalari mavjud bo'lib, ular shtambsimon navlar seleksiyasida qimmatli boshlang'ich manba bo'lib xizmat qiladi. 2-jadval

Shtambsimon pomidor nav namunalarining hosildorligi 2024 yil

№	Navning nomi	umumiy hosil, t/ga	Hosildorlik, t/ga				
			standart navga nisbatan % hisobida	Ertagi	standart navga nisbatan % hisobida	Tovarbop	standart navga nisbatan % hisobida
	1	2	3	4	5	6	7
1	Surxon-142	60,1	100,0	43,4	100	55,4	100
2	Do'stlik	59	98,2	47,6	109,7	46,4	83,8
3	Taramata 1	73,96	123,1	50,6	116,6	70,8	127,8
4	Otradniy	54,5	90,7	39,1	90,1	51,3	92,6
5	Chelnok	62,1	103,3	43,8	100,9	59,0	106,5
6	Utenok	66,3	110,3	46,52	107,2	61,6	111,2
7	SP-22/15	60,7	101,0	44,6	102,8	57,2	103,2
8	SP-36/17	58,78	97,8	42,3	97,5	58,7	106,0
9	Taramata SPN68/14	65,4	108,8	45,5	104,8	63,7	114,9
10	Taramata-348	70,6	117,5	46,89	108,0	66,7	120,4
11	Taramata-237	70,9	118,0	46,6	107,4	66,8	120,6
12	Taramata-242	68,4	113,8	45,9	105,8	64,5	116,4
13	Sug'diyona	66,3	110,3	45,3	104,4	61,3	110,6
14	N5 Sug'diona	67,1	111,6	46,1	106,2	62,3	112,5
15	MJ-31	53,3	88,7	45,5	104,8	49,4	89,2
16	SP43-1/17	59,5	99,0	44,1	101,6	55,6	100,4
17	L-31	59,5	99,0	43,8	100,9	55,9	100,9
18	N5MJ-31	50,23	83,6	42,4	97,7	46,4	83,8
19	SP32-2/16	50,2	83,5	42,39	97,7	50,7	91,5
20	SP-105-Marjona	55,9	93,0	41,6	95,9	51,8	93,5
21	Marjona	57	94,8	42,8	98,6	53,1	95,8
22	Argo	56,6	94,2	41,3	95,2	53,1	95,8
23	Perst	50,1	83,4	40,6	93,5	48,6	87,7
24	Revansh	60,6	100,8	41,8	94,22	55,9	100,9
25	Severyanka	54,3	90,3	42,2	97,2	50,2	90,6
26	Volgogradskiy 5/95	55,2	91,8	43,4	100,0	51,5	93,0
27	Sevara	53,2	88,5	39,5	91,0	49,7	89,7
28	Alpateva 905 ^a	56,2	93,5	40,6	96,8	50,2	90,6
29	Fonarik	67,6	112,5	43,8	100,9	63,7	115,0
30	Baxodir	51	84,9	42,7	99,7	54,8	98,9

Olib borilgan tadqiqotlardan natijalar shuni ko'rsatdiki shtambsimon pomidor nav va tizmalari Surxon-142 standart navga nisbatan taqqoslab o'rganildi standart navda umumiy hosil 60.5 t/ga teng bo'ldi. Eng yuqori umumiy hosildorlik Taramata-1, Utenok, SP-22/15, Taramata-348, Taramata-237, Taramata-242, Sug'diyona, N5 Sug'diyona, Revansh, Fonarik kabi nav va tizmalar ajratildi. Bu navlarda standart navga nisbatan 0.8%-23.1 % gacha yuqori hosil berilishi kuzatildi qolgan nav namunalarida standart navga nisbatan yaqinroq va pastroq kuzatildi.

Ertagi hosildorlik Do'stlik, Taramata-1, Utenok, taramata SPN 68-14/1, Taramata-348, Taramata-237, Taramata-242, N5 Sug'diyona, MJ-31 nav va tizmalar ajratildi. Bu navlarda standart navga nisbatan 0.9%-16.6 % gacha ertagi hosil berilishi kuzatildi qolgan nav namunalarida standart navga nisbatan yaqinroq va pastroq kuzatildi.

Tovarbob Taramata-1, Utenok, Taramata-348, Taramata-237, Taramata-242, N5 Sug'diyona, Fonarik kabi nav va tizmalarda kuzatildi. Shu bilan bir qatorda yuqori ko'rsatgichga ega bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda Taramata-1, Utenok, Taramata-348, Taramata-237, Taramata-242, N5 Sug'diyona navlari umumiy va ertagi tovarbob hosildorligi bo'yicha standart navdan ancha yuqori ko'rsatgichga ega bo'lishi bilan ajralib turdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. А.В. Алпатьев. Помидоры. М., 1981. 304 с.
2. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Агропромиздат, 1985. - 350 с.
3. Методические указания по изучению и поддержанию мировой коллекции овощных пасленовых культур (томаты, перцы, баклажаны) Л., 1977. 23 с.
4. Арамов. М.Х, Наджиев Ж.Н. Помидор ва бақлажоннинг транспортбop, бўртма нематодаларига чидамли нав ва F₁ дурагайлар селекцияси. Монография. Термиз. 2021йил. 52 б.
5. То'raqulov J.Sh "Shtambsimon va cherri tipidagi pomidor nav va duragaylari seleksiyasi uchun boshlang'ich manba yaratish". Falsafa doktori dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent 2024 . 52-60 bet